

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Правдюк К.
НТУ»ХП»

ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЛЕГЕНДАРНОГО МІСТА ГЕЛОН В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У 4 книзі «Історії» Геродота згадано про величезне місто Гелон, розташоване десь у Великій Скіфії. Саме надзвичайно великі його розміри, не притаманні тій добі, тривалий час давали підстави взагалі скептично ставитися до самого факту існування вказаного міста. Непевність даних про його точне місцезнаходження породжували палкі дискусії серед істориків та археологів. Чимало дослідників пов'язували указане місто з Більським городищем (навколо с. Більськ Котелевського р-ну Полтавської обл.).

Перші практичні археологічні спроби знайти руїни Гелона пов'язані з діяльністю відомого російського археолога й історика І. Є. Забеліна (1820–1908). Він запропонував рештки цього міста шукати на Волзі поблизу м. Саратова на території стародавньої фортеці Увек. Але польові пошуки на місці позитивних результатів не дали. Ідея І. Є. Забеліна сподобалася іншим російським ученим – Л. Л. Голіцену та С. С. Краснодубському. Разом з археологами П. А. Пономарьовим та Г. С. Саблуковим у кінці XIX ст. проведено розкопки на території фортеці Увек. Але надії дослідників не справдилися: жодних слідів античних греків і предметів їхньої матеріальної культури тут не виявили. Більше археологи не шукали рештки Гелона на території Середнього Поволжя.

Серед усіх поселень скіфської доби на вкритій лісами території між Дніпром і Доном, на переконання В. М. Щербаківського, лише Більське городище в середній течії Ворскли повністю відповідає Геродотовому опису міста Гелона. За основу системи доказів своєї праці В. М. Щербаківський узяв велетенські розміри Гелона й Більського городища, а також приблизний збіг часу їх розквіту та зникнення. У Західній

Європі гіпотезу В. М. Щербаківського не підтримано, бо тамтешні вчені мало знали археологію раннього залізного віку Східної Європи. У СРСР емігранта В. М. Щербаківського вважали «ворогом народу», тому згадувати його ім'я та наукові праці було небезпечно.

Серед радянських та українських археологів, які досліджували проблему Гелона, найповажніше місце належить професорові Харківського державного університету Б. А. Шрамкові. Серед найголовніших аргументів на користь ототожнення Більського городища з містом Гелоном науковець відзначив збіг їх розмірів, змішаність населення міста (буднів і гелонів), розташування обох поселень у середній течії Ворскли та збіг даних із книги Геродота про місто Гелон й археологічних даних про господарство та побут мешканців Більського городища. Б. А. Шрамко обстоює думку, що Східне укріплення Більського городища населяли корінні мешканці Дніпровського Лівобережжя, а в Західному укріпленні мешкали переселенці з Дніпровського Правобережжя – гелони. До побудови спільної фортеці – Великого Більського городища – будівнів і гелонів підштовхнула потреба захисту від войовничих степових кочівників – скіфів. За рівнем соціально-економічного розвитку Більське городище за часів Геродота цілком відповідає укріпленим центрам міського типу, що почали з'являтися в Європі на початку раннього залізного віку.

Більшість сучасних археологів погодилися із цими підходами. Отже, дискусія, що тривала понад століття, завдяки працям Б. А. Шрамка завершилася ототожненням напівлегендарного Гелона з конкретним унікальним об'єктом – Більським городищем.

Єр'оміна О.
НМетАУ

ПОХОДЖЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Проблема походження Київської Русі протягом тривалого часу була дискусійною. Недостатність, суперечливість і неоднозначність історичного матеріалу, різні методологічні підходи, політична заангажованість ставали на заваді об'єктивного дослідження виникнення Давньоруської

держави. Суперечку навколо цієї проблеми започатковано в середині XVIII ст. у Санкт-Петербурзькій академії наук полемікою між Г. Міллером і М. Ломоносовим. Майже одразу полеміка, що спершу претендувала на науковість, переросла в ідеологічне протистояння.

Норманську теорію вперше розробив німецький історик Герхардт Фрідріх Міллер 1748 року. Норманісти вважали, що назву «Русь» на київські землі принесли варяги-нормани, вихідці зі Скандинавії, які в добу появи Давньоруської централізованої держави проводили активну воєнну, торгову й політичну діяльність. Свою гіпотезу вони мотивували на основі тлумачення з «Повісті минулих літ» Нестора Літописця: 859 року варяги прийшли із замор'я, «поклали данину на чудь и на словенех; на мери и на веси кривичах».

Із 20-х років XX ст. на основі численних історичних, археологічних, мовних джерел значна частина науковців віддавала перевагу «варязькому» чиннику в становленні державності русів, висуваючи такі аргументи: 1. Русь отримала назву від слова «руотси» (так у середині XI ст. фіни називали шведів). 2. Більшість імен руських послів, зафіксованих у договорах з Візантією 911 р. і 944 р., мають скандинавське походження (Карл, Інгельд, Фарлоф, Веремуд та інші). 3. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своїй книзі «Про управління імперією» наводить як слов'янські, так і руські назви дніпровських порогів. Більшість руських назв мають давньонорманське походження. Норманську теорію підтримували й українські історики О. Єфименко, Д. Дорошенко, Є. Маланюк та ін.

Антинорманську теорію започаткував М. Ломоносов у другій половині XVIII ст. Антинорманісти заперечували абсолютизацію «варязького чинника» в становленні державності русинів. Вони стверджували: 1. Назва «Русь» – слов'янського походження й тісно пов'язана з українськими назвами річок Рось, Руса, Роставиця в Центральній Україні. 2. Жодного племені чи народу з назвою «руси» не було відомо в Скандинавії, відсутні відомості й у давньонорманських джерелах. 3. Археологічні матеріали з міст і торговельних шляхів Східної Європи свідчать про обмежений, фрагментарний вплив «варязького чинника». Так, академік Б. А. Рибakov доводив, що варяги з'явилися у Східній Європі тоді, коли Київська держава вже склалася. Літописні відомості про

мирне покликання варягів він уважав пізньою вставкою, дописаною під впливом політичної кон'юнктури, що склалася в Києві в епоху правління Володимира Мономаха. Русь же, на його думку, – похідне від річки Рось. Антинорманських поглядів дотримувалися й українські історики М. Костомаров, М. Грушевський, В. Антонович та ін.

Нині більшість істориків обстоює нейтральну концепцію природно-історичного походження Київської Русі, за якою пріоритетним у цьому процесі є слов'янський чинник, але водночас науковці визнають і важливу воєнно-політичну роль норманів у створенні держави східних слов'ян. Проте варязький чинник був лише одним із багатьох, які вплинули на утворення Київської Русі.

Муржа П.
ХНУ ім. В. Н. Каразіна

СМЕРТЬ КНЯЗЯ ИГОРЯ В КОНТЕКСТЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЭЛИТ ВАРЯГОВ И СЛАВЯН

Начало существования раннефеодального славянского государства, которое мы называем Киевской Русью, так или иначе связано с утверждением власти Рюриковичей над сообществом автохтонных племенных вождей и консолидация их в единый политический организм, которое не могло произойти одновременно. Поскольку в результате известных событий 945 г. представитель варяжской верхушки, претендующей на гегемонию, был убит, поставив на определённое время вопрос о долговечности зарождающейся династии, мы считаем возможным в настоящем исследовании обратиться к данным «Повести временных лет», чтобы определить факты, указывающие на характер и причины гибели князя Игоря в ходе восстания древлян.

Одно из объясняемых сугубо иррациональными факторами обстоятельств похода Игоря за данью к древлянам ставит вопрос о закономерности характера события и его последствий. Факт троекратного появления князя с малой дружиной на самом деле не абсурден: князь бунта не опасается, т. к. за ним (де-факто) – мощь Киева, и случись что – последу-